

Dansk middelalder

I Danmark dækker middelalderen ca. perioden fra 1050 til 1536. Fra vikingetidens ophør til reformationen.

Vikingetidens ophør

Dansk middelalder begynder, da vikingetiden ebber ud. I 1066 besejres en vikingehær ved Stamford Bridge i England, og skønt der følger nogle få nye togter, er vikingetiden forbi. Danskerne er blevet kristne og jordfaste og bliver i stigende grad integreret i det kristne Europas fælles kultur.

Kirke og korstog

Omkring 1060 inddeles Danmark i bispedømmer. Roskildebispen har ansvaret for hele Sjælland. Den danske kirke hører under ærkebisen i Hamburg-Bremen, men i 1104 får Danmark sin egen ærkebisp, nemlig i Lund.

I 1095 begynder korstogene, som fortsætter helt frem til 1400-tallet. Målet er at erobre Jerusalem fra muslimerne, så de kristne kan besøge de hellige steder. Mens det første korstog er idealistisk, bliver mange senere korstog præget af grådighed. I det første korstog deltager den danske kongesøn Svend og falder i kamp mod tyrkerne.

Et korstog behøvede ikke gå til det hellige land. Også kampen mod de hedenske folkeslag omkring Østersøen blev regnet som korstog.

Omkring 1125 indføres kirketiende i Danmark. Det betyder, at bønderne skal betale 1/10 af deres afgrøde til kirken. Tienden deles så i tre. En del går til bispen, en anden til præsten, og den sidste del til opførelsen og vedligeholdelsen af kirker.

Tienden sætter gang i kirkebyggeret. I hele landet opføres pragtfulde stenkirker. De bygges i den romanske byggestil, som er kendetegnet ved de rundbuede vinduesåbninger.

I hovedstadsområdet er der endnu mange romanske kirker. Kirkerne i Herstedvester (Albertslund) og Fløng (Høje-Taastrup) har bevaret deres romanske tårne.

Den nederste del af klokketårnet på Herstedvester Kirke i Albertslund er fra den romanske periode og bygget af kalksten. Tårnet er senere blevet forhøjet.

Stormænd, krige og konger

Gennem hele middelalderen bliver der kæmpet i Danmark. Vold og drab hører til dagligdagen. Stormændene er omgivet af krigskarle, og selv når der ikke er egentlige krige, er der fejder mellem familier, overfald og overgreb.

I lange perioder er der ingen til at sikre lov og orden. Kongen er ofte ikke mere magtfuld end stormændene og biskopperne.

Hvad kæmper man så om? Man kæmper om tronen og man kæmper mod tronen. Stormænd forsøger selv at blive konger, og stormænd kæmper for at forhindre, at kongen bliver for magtfuld. Man kæmper om jord, for jord er magt, og man kæmper om ære. Ære betyder bl.a. blodhævn. Dræbes et medlem af ens slægt har man pligt til at hævne sig. Det er ikke særlig kristent, men mange gamle "ukristelige" traditioner og forestillinger lever videre i middelalderen.

Til tider står kongen stærkt. Det sker bl.a. efter at Valdemar 1. bliver konge i 1157 efter en langvarig borgerkrig, som starter med mordet på hans far, Knud Lavard, i Haraldsted Skov ved Ringsted. Ved sin side har kongen Absalon, biskop i Roskilde, siden også i Lund.

Årene 1242-1259 er atter præget af borgerkrig mellem kongen og hans brødre. Borgerkrigen ender i første omgang med, at Erik Klipping bliver konge i 1259. Uroen ulmer dog stadig, og i 1286 bliver kongen myrdet i Finderup Lade ved Viborg. Ni stormænd gøres fredsløse for mordet.

De danske konger fører kostbare krige både i Danmark og rundt om Østersøen. Man fører krige mod Sverige, mod Norge og mod mange tyske fyrster. Også Hansestæderne, det mægtige forbund af tyske handelsbyer, slutter sig i løbet af 1300-tallet til den danske konges fjender. Og når kongen er i krig med udlandet, ser danske stormænd deres chance for at begrænse hans magt. Krige er dyre, og derfor stiger skatterne og store dele af landet pantsættes i løbet af 1300-tallet til tyske stormænd.

I middelalderen er Danmark i perioder en stormagt, som dominerer Østersøen, til andre tider er landet truet af udslettelse.

Langsomt vinder kongemagten mod middelalderens slutning terræn i forhold til stormændene. Ved held og dygtighed lykkes det også at sikre landet mod naboerne. I 1397 kan Dronning Margrethe 1. indgå Kalmarunionen med Norge og Sverige. Det betyder, at hele Skandinavien er samlet under den samme hersker.

De hårdt plagede bønder

Under de urolige tider bliver bønderne ikke bare hærget af bevæbnede bander. De bliver også pålagt hårde ekstraskatter. De fattigste bønder (kådkarlene) bliver hårdest ramt, og derfor er det ofte dem, der fører an, når bønderne går oprør.

Mænd bevæbnet med køller har dog ikke mange chancer mod professionelle krigsfolk med sværd, heste og rustninger. Et stort sjællandsk bondeoprør i 1258 bliver brutalt slået ned i et stort slag ved Lejrebrosø. I 1312 følger et nyt sjællandsk bondeoprør og endnu et i 1328, som knuses ved Torslunde Bro lidt sydøst for Hedehusene.

I løbet af 1300-tallet mister bønderne efterhånden også ejendomsretten til deres jord. I 1304 pålægges de for første gang en ren indtægtskat. Den kan de undgå ved at give sig ind under en herremands værn (vorned). Til gengæld indebærer det, at de afstår ejendomsretten til jorden. Vornedskabet slår igennem på Sjælland, Lolland og Falster og bliver strengere med tiden. Efter pesten (se nedenfor) mangler man arbejdskraft, og derfor kommer vornedskabet også til, at betyde, at bønderne skal blive på deres jord. I 1400-tallet kan herremænd endda sælge vorned-bønder til hinanden. Dette afskaffes dog i 1500-tallet.

Byerne

De fleste danske købstæder er grundlagt i middelalderen (selv om der ofte har været tidligere bebyggelser). Sammenlignet med det øvrige Europa er de danske byer i middelalderen små og temmelig ubetydelige. Langt størstedelen af danskerne bor på landet.

I byerne gælder andre regler end på landet. Ved at flygte til byerne kan bønderne undslippe vornedskabet.

Den ældste by i hovedstadsområdet er Roskilde. Her blev der bygget en kongsgård allerede i 900-tallet og i 1020 blev byen bispesæde. I det meste af middelalderen regeres Sjælland fra Roskilde. I 1167 grundlægger biskop Absalon en borg ved landsbyen Havn. Her vokser København efterhånden frem, men i lang tid står den i skyggen af Roskilde og hører under Roskildebispen.

Først i 1419 får kongen permanent magten over byen. I middelalderen bliver København ofte belejret og angrebet, men i 1400-tallet bliver den Danmarks største by. Den ligger også centralt, for Danmark omfatter på dette tidspunkt også Skåne, Halland og Blekinge på den anden side af Øresund. Det er dog først efter middelalderen, at kongen slår sig fast ned i København. Indtil da rejser han rundt mellem sine gårde og borge i hele landet.

Køge kommer til senere og bliver formentlig først købstad i 1200-tallet. Helsingør bliver også købstad omkring dette tidspunkt, men får først stor betydning med indførelsen af Øresundstolden i 1400-tallet.

Den sorte død

Når mennesker bor tæt sammen, rammer sygdomsepidemier hårdere. I middelalderens befæstede byer lever man tæt sammen, uden rindende vand, og dør som fluer. Det hører til tingenes orden, men i 1348 kommer Den Sorte Død, som overgår alt, hvad man før har oplevet.

Den Sorte Død er en frygtelig lungepest, som fra Kina breder sig via handelsvejene. Den lægger Europa øde og når Danmark i 1348. Landsbyer bliver mennesketomme, marker gror til, køerne brøler fordi der ingen er til at malke dem. Det er meget svært at vurdere, men historikere anslår, at pesten koster ca. 1/3 af Europas befolkning livet. Det svarer måske til 25 millioner mennesker, men tallene er meget usikre.

Lungepesten fra 1348 kommer igen med jævne mellemrum. Den optræder sidste gang i Europa i 1743. Intet kan dog måle sig med det første udbrud, for efterhånden opbygger europæerne resistens mod sygdommen.

For de som overlever pesten, ser tingene lysere ud end førhen. Der er jord nok til alle, der er brug for alle. Selv om kongen og stormændene forsøger at holde bønderne hos sig, er der gode muligheder for at flygte og begynde forfra et nyt sted.

Arven fra middelalderen

Den danske middelalder varer godt 500 år og sætter sig varige spor for eftertiden. De mest synlige spor har religionen efterladt sig. Kirkerne finder vi stadig overalt i Danmark. Gennem kalkmalerierne fortæller middelaldermennesket os om sin hverdag, om sine trængsler og om sine forestillinger om livet, døden, Himmelen og Helvede.

Andre dele af middelalderens arvegods er knap så håndgribelige, men lige så vigtige. Groft sagt kan man sige, at det er i middelalderen Danmark bliver Danmark.

- Et land med en kongemagt, som efterhånden bliver en stærk kongemagt, og i moderne tid en stærk statsmagt.
- Et land med en lov. Den ældste danske lov, Jyske Lov stammer fra omkring 1240, og visse af dens lovbestemmelser er stadig gældende, f.eks. loven om danefæ.
- Et land med byer. Med meget få undtagelser (som f.eks. Esbjerg) opstår alle danske købstæder i middelalderen.
- Et land med et kulturlandskab. Middelalderen (og vikingetiden) har sat sig varige spor i det danske landskab. Især når det gælder indretningen af skel og veje.

Endelig taler middelalderen til vores fantasi. Ridderen, skønjomfruen, skjalden, munken osv. er en del af vor fælles forestillingsverden. Alle kender Robin Hood og Ivanhoe. De har måske ikke meget med den historiske virkelighed at gøre, men repræsenterer idealer om selvopofrelse, ædelhed og mod, som både børn og voksne forstår og som er vedkommende til alle tider.